

تاریخچه نقاره زنی در حرم امام رضا /عکس

۷ تیر ۱۳۹۳ ساعت ۱۳:۳۸

مراسم نقاره نوازی که اکنون در حرم امام رضاع مشهد برگزار می گردد، آیینی است پسندیده و به یادماندنی و نمادی مورد احترام که معرف اعتبار، عظمت و شکوه حرم میباشد.

نقاره خانه متشکل از دو کلمه «نقاره» و «خانه» می باشد و به محلی که در آن «نقاره» می نوازند اطلاق می گردد به نقاره خانه «نوبت خانه» هم می گفتند و به نوازنده های نقاره «نوبت نواز» و «نوبت زن» نسبت داده می شود

مراسم نقاره نوازی که اکنون در مشهد برگزار می گردد، آیینی است پسندیده و به یادماندنی و نمادی مورد احترام که معرف اعتبار، عظمت و شکوه حرم امام رضا علیه السلام و یادگار آیینی قدیمی می باشد که قرن ها قبل از رواج در اماکن متبرکه ی رضوی، در ایران و دیگر کشورها متداول بوده بنابراین تحقیق و بررسی در مورد تاریخچه ی این آیین کهن، مستلزم شناخت و مطالعه ی پیشینه و قدمت نقاره نوازی و نقاره خانه در ایران و جهان است.

نقاره نوازی در ایران و جهان از قدمتی بسیاری برخوردار می باشد. از روزگار باستان در ایران معمول بوده است. مستندات تاریخی از قبیل نوشته های متون قدیمی، گزارش های سفرنامه نویسان، وجود مکان هایی با نام نقاره، نقاره خانه، نقاره چی محله، نقاره خوان، نقاره کوب، نقاره ناوکش و ... در فرهنگ آبادی های ایران، و مزار پیر نقاره خانه در نزدیکی خواف، تپه ی نقاره خانه در گناباد، برج کوچک نقاره خانه در بالای کوهسار تقی آباد ساری، ... مشاهده می گردد و ابزارهای نوبت نوازی عهد هخامنشی در موزه ی تخت جمشید و سنگ نگاره های طاق بستان کرمانشاه جلوه ای از نوبت نوازی را به نمایش می گذارد و همچنین وجود اصطلاحات مربوط به نقاره نوازی در اشعار شعرای قدیم و جدید و وجود بعضی دیگر از واژه ها در فرهنگهای لغت، مانند اسب نقاره، شتر نقاره و فیل نقاره، مؤید قدمت این آیین در سرزمین ایران است. سابقه ی استفاده از دو ابزار مهم در نقاره کوبی، یعنی طبل و کرنا در شکل اولیه به عهد باستان می رسد که در جنگ و مناسبت های دیگر مرسوم بوده است، چنان که در هزاره ی چهارم قبل از میلاد از طبل پایه دار لی لیس در بین النهرین، و از طبل باریکی به نام بلخ (که به خدای اَ آ نسبت می دادند) در مراسم مذهبی استفاده می شده و در عهد سرایش و دایی (۱۰۰۰ تا ۱۵۰۰ ق_م) تبتی های مغولی نژاد و همچنین طبل تنه درختی غول آسا در آسام متداول بوده است.

آیین نواختن کوس، دُهل، کرنا و شیپور که به تدریج شکل خاصی از آن در ایران باستان، نقاره کوبی نام گرفته است و از ایران به کشورهای دیگر راه یافته، استفاده از طبل و کرنا و شیپور در جنگ ها بیشتر به منظور اطلاع رسانی و اعلام خبر ورود سپاه به یک سرزمین یا تشویق سربازان در جنگ یا برجیدن اردوگاه ها و سان نظامی و یا رویدادهای بزرگ نظامی همچون فتح و پیروزی و اعلان جنگ مرسوم بوده و در زمان صلح و آرامش بیشتر در جشن ها و اعیاد ملی و مذهبی یا مراسم سوگواری و تشریفات

درباری، مانند جلوس پادشاه بر تخت سلطنت، اعلام خبر ورود به شهر، تاجگذاری یا موارد دیگر از قبیل ولادت و مرگ شاهان و شاهزادگان و دیگر مراسم مهم اجتماعی و هنگام طلوع و غروب خورشید نواخته می شده است در واقع با نواختن نقاره، خورشید مظهر حیات و روشنائی و «مهر» را استقبال و یا بدرقه می کردند....

نقاره زنی که رسمی محترم است. یک نوع ستایش انسان از خدا را بازگو می کند ولی پیران معتقدند که نقاره خانه در گذشته، وسیله مناسبی برای اطلاع مردم بوده است که در چه مواقعی دروازه شهر باز یا بسته می شود.

پیشینه ی نقاره نوازی و نقاره خانه در آستان قدس رضوی

براساس گزارش قدس آنلایناگر چه از زمان دقیق و چگونگی پیدایش رسم نقاره نوازی در آستان قدس رضوی اطلاع روشنی در دست نیست اما رواج و دوام این سنت دیرینه ایرانی در اماکن متبرکه، مبین آن است که ایرانیان به همان سان که ذوق و هنر خویش را با شور ایمان درآمیخته و هنر معماری را در قالب طرح های بدیع در محراب، گنبد، مناره و ... متجلی ساخته و معرفت خویشان را در تزیین طاق ها و ایوان ها و مقرنس و معرق و مضرّس ها با خلق طرح های اسلیمی و دیگر آمیزه های نواخته با عالی ترین فرم به منصف ظهور گذارده اند. اینک با گذشت زمان و منسوخ شدن این آیین، نقاره نوازی به یادگار به عنوان آئینی دیرین به جای مانده است.

علت این که چرا در بارگاه ملکوتی امام رضا علیه السلام نقاره نواختن معمول شده به درستی معلوم نیست و هر کس طبق ذوق و سلیقه خود دلایلی را بیان می نماید، در این جا چند احتمال وجود دارد که عبارتند از:

اول این که چون امام رضا علیه السلام عنوان ولیعهدی داشته و سلطان بوده از این جهت نواختن نقاره در آن جا مانند دربار سلاطین معمول شده و بعد مانند یک سنت مانده است.

دوم این که شاید زمانی در آن جا لشگریانی بوده اند که برای حفظ و حراست حرم مطهر و شهر مشهد در آن مکان حضور داشته اند، برای اعلام آمادگی لشگر نقاره می نواختند تا آمادگی دفاع و پیکار گردند و بعد از آن به صورت یک سنت مطلوب ماندگار شده است.

سوم این است که نواختن نقاره و دمیدن در کرناها فقط احترام و تعظیم به بارگاه حضرت امام رضا علیه السلام می باشد، چون در کاخهای پادشاهان و امیران معمول بوده از این جهت در صحن و روضه منوره آن حضرت هم این کار را معمول داشته اند، بنابراین نواختن نقاره و دمیدن در شیپورها جنبه تشریفاتی دارد و نظر دیگری در بین نبوده و نیست.

در قرن های اولیه ی اسلامی، نقاره نوازی در دستگاه امیران و حاکمان ایرانی مرسوم بوده، بانگ کوس و نقاره در نزدیکی سرای پادشاهی و دارالحکومه در اوقات معینی صبح و شام شنیده می شد (ناظم الاطباء). نقاره زنی در نقاره خانه، نوبت شاهی به شمار می رفته است (فرهنگ معین) و نقاره خانه اختصاص به پایتخت حکومت داشت و اولین نشانه ی تغییر حکومت، تصرف نقاره خانه بود.

از یک دیدگاه، این آیین از حدود قرن نهم هجری فراتر نمی رود و قدیم ترین خبر در این باره مربوط به اوایل قرن دهم هجری

است و به گفته دیگر مهم ترین خبرها درباره ی نقاره خانه مربوط به عهد صفویه است. در این دوران مشهد به عنوان مهم ترین شهر مذهبی ایران مورد توجه خاص شاهان صفوی بود و علاوه بر نقاره ی سلطانی، نقاره ی مخصوص حرم حضرت رضا علیه السلام نیز نواخته می شد و تا اواخر عهد صفویه این آیین رایج و در حال گسترش بوده است.

با ظهور دولت افشاریه و مرکزیت سیاسی شهر مشهد، آیین نقاره نوازی در آستان قدس از رونق بیشتری برخوردار شد و به جز ایام سوگواری مراسم نقاره ی شادیانه برگزار می شد، چنان که میرزا مهدی استرآبادی در ذکر وقایع سال ۱۱۴۳ هـ ق به ممانعت نادر از اجرای مراسم به علت ماتم و سوگواری مردم خبر داده است.

براساس اسناد رسمی و تاریخی موجود در مرکز اسناد رسمی و نسخ خطی کشور، تاریخچه نقاره زنی در حرم امام رضا(ع) به ۴۱۷ سال پیش باز می گردد که بیشتر سندهای مربوط به نقاره خانه حرم مطهر از دوره قاجاریه بر جای مانده است. و دیگر قدیمی ترین سند مربوط به نقاره خانه حرم مربوط به سال ۱۰۱۲ هجری قمری و براساس اسناد معتبر حکومتی، نقاره خانه حرم در دوره قاجاریه همزمان با رسمیت یافتن مجموعه آستان قدس رضوی، سر و سامان می یابد که البته از دوره های زمانی مختلف در این خصوص اسناد پیوسته موجود نیست.

در دوران نقاره نوازی قاجاریه از آداب و تشریفات خاصی برخوردار گردید. نام نقاره خانه در عهد قاجاریه کرناخانه بود و نقاره چیان، عملجات شکوه نامیده می شدند که در اسناد عهد قاجاری از آن ها یاد شده است. به نوشته ی پرفسور عبدالغنی میرزایف، در مناسبت های دیگر از جمله رویدادهای خاص مانند ظهور کرامات خاص نیز نقاره نواخته می شد و گاه در ایام خاص مدت اجرای این مراسم طولانی می گردید.

در اواخر عهد قاجاریه با ظهور وسایل جدید موسیقی در دربار، نقاره نوازی در شهرها از رونق افتاد و به جز پایتخت و چند شهر مهم به تدریج منسوخ شد که این موضوع در دوره پهلوی نیز ادامه داشت، اما نقاره نوازی در این دوران در آستان قدس رضوی همچنان با آداب خاص و در نوبت های معین برگزار می گردید و اگر چه در دوره ی نیابت مرحوم محمد ولی خان اسدی نقاره نوازی در آستان قدس به دلایلی برای مدتی متروک شد، اما مجدداً از سال ۱۳۲۱ هـ ش این مراسم برقرار گردید و همچون گذشته در زمان های خاص و به جز ایام سوگواری و ماه محرم و صفر اجرا می شد.

نقاره زنی در بارگاه

نقاره در شبانه روز، دو نوبت، قبل از طلوع و غروب آفتاب در بالای ایوان نقاره خانه (در قسمت شرقی صحن عتیق) به مدت تقریباً بیست دقیقه که به آن «خدمت معمولی» می گویند نواخته می گردد ولی در ماههای محرم و صفر و روزهای سوگواری نقاره مطلقاً نواخته نمی شود و در ولادت ها و اعیاد و جشن های مذهبی علاوه بر معمول دو تا سه نوبت به نام «نقاره خانه عید» می نوازند. نقاره زنی از پدر به فرزند ذکور با شرط صلاحیت به ارث می رسد، ولی گاه اتفاق می افتد متوفی فرزند ذکور یا واجد شرایطی نداشته باشد بنابراین روز به روز از تعداد آنان کاسته می شود.

وسایل نقاره زنی در گذشته به طوری که در سفرنامه «تاورنیه» ذکر شده است عبارت از نقاره، دهل، سرناو سنج بودند، و در پایتخت

از کرنا استفاده می گردید که هفت، هشت پا طول دارد و دهانش خیلی گشاد است و صدای آن تقریباً تا چهار کیلومتر می رسد. اما وسایل نقاره زنی آستان قدس عبارتند از کرنا و طبل . بعلاوه هر طبالی دو چوب ساده به طول تقریباً بیست سانتیمتر دارد. برای نقاره زدن در آستانه مقدسه، محل خاصی در نظر گرفته شده و جای بلندی فراهم آمده است. این بنای زیبا و باشکوه، بر فراز ایوان شرقی صحن عتیق (انقلاب) قرار دارد و از قسمتهای مختلف حرم، دیده می شود. بلندی بنا سبب شده است که به هنگام نقاره زدن، آوای آن تا دوردستها شنیده شود، و بویژه به هنگام برآمدن آفتاب، که شهر از هیاهوی آمد و شد اتومبیلها خالی است، نوای آن در چهارسوی مشهد، گوش شهروندان را نوازش دهد.

بنای نقاره خانه که سراسر از کاشی فیروزه ای و در پیرامون ایوان آن نرده کشی شده است. دو طبقه دارد، طبقه زیرین جای گذاشتن طبل ها و شیپورها است، و طبقه دوم محل استقرار نوازندگان.

ابزار و وسایل نقاره نوازی

ابزار و وسایل نقاره خانه شامل چهار نوع طبل و کرنا و لوازم متعلق به آن است. طبل ها از کاسه های بزرگ و کوچک مسی و چدنی است که پوست دباغی شده بر روی آن کشیده شده و با دو چوب ساده به طول تقریبی بیست سانتیمتر، نواخته می شوند و کرناها سازهای بادی به طول تقریبی ۱۰۰ تا ۱۲۰ سانتیمتر است که از جنس مس یا برنج ساخته شده و آب گرم داده شده اند. هر کدام از طبلها، شکل، و اسم و آوای ویژه ای دارد.

در نقاره نوازی از چهار نوع طبل به نام های طبل سرچاشنی، گاه برگاه (گورگه، گورگ)، تخم مرغی و ساده (میانه) استفاده می شود. طبل سرچاشنی طبلی کوچک و چدنی و دارای صدای زیر است که به عنوان طبل اصلی و توسط سرچاشنی در تمام مدت نقاره کوبی نواخته می گردد و طبل های دیگر که مسی هستند و در دو اندازه ی بزرگ و میانه تهیه شده اند و صدای بم دارند، هماهنگ با طبل سرچاشنی و طبل «گاه بر گاه» که صدای آن بلندتر از سایر طبل هاست، طبل «تخم مرغی» از نظر صدا بین «گاه بر گاه» و «سرچاشنی» است. طبل ساده که همزمان با طبل «گاه بر گاه» و طبل «تخم مرغی» به صدا می آید و صدای آن شبیه طبل «تخم مرغی» است. به طور متناوب و یک در میان و همنوا با کرنا و گاه تنها تا خاتمه مراسم به عنوان کوس شادیانه همراهی می کنند و ذکر ندارد اما کرنا با ذکر خاص نواخته می شود، ذکر که سینه به سینه رسیده است.

در هنگام اجرای مراسم، چهار طبل در سمت راست نقاره خانه (شمال) رو به گنبد مطلای امام و بر روی صندلی های کوچک نشسته، شش کرنا نواز به ترتیب در کنار سرنواز در سمت چپ نقاره خانه (جنوب) می ایستند و هماهنگ نقاره نوازی می کنند سرنواز، آنها را رهبری می کند..

آدرس مطلب :

<https://www.cafetariikh.com/news/۲۷۳۸۶/عکس-رضا-امام-در-حرم-زین-نقاره-تاریخچه>